בס"ד

שיעור כללי – מכירת חמץ

בשיעור הכללי נעסוק במכירת חמץ, ובעמדות השונות ביחס אליה. ראשית, נניח סקירה היסטורית קצרה; אח"כ, ננית כתשתית את החקירה היסודית בשאלת ההתמודדות עם דין 'בל יראה ובל ימצא' – הביטול, הביעור וממילא המכירה. ההבנה הזו תעזור לנו לנקוט עמדה ביחס לשאלת המכירה. שימו לב! המקורות ממוספרים לשם ההסברים הבאים: **מקורות 1-8**: עוסקים ביסודות דין ביטול וביעור. שימו לב שאתם מקדישים להם כשעה בלבד! אם לא הספקתם, עברו הלאה. **מקורות 9-12**: אלו המקורות העיקריים שעוסקים במכירת חמץ בגירסתה האחרונה. בהם יש להתמקד. **מקורות 13-14**: מי שיספיק לעיין בחתם סופר ובאגרות משה – תבוא עליו הברכה. בהצלחה.

1. פסחים ב ע"א: רש"י ד"ה 'בודקין'; תוס' ד"ה 'אור לארבעה עשר'; ר"ן ד"ה 'בודקין' [מובא להלן]; מהר"ם חלאווה, שם, ד"ה 'וא"ת נזיר' [מובא להלן]; רע"א, שם ד"ה 'בר"ן ריש פסחים' [מובא להלן]
2. פסחים ד ע"א-ע"ב: 'בעו מיניה מרב נחמן...רבנן בדרבנן'; רש"י שם ד"ה 'בביטול בעלמא'; תוס' שם ד"ה 'מדאורייתא'; קהילות יעקב פסחים ס' א' באד"ה 'ואפשר לומר...מושבת ע"ש' [מובא להלן].
3. רמב"ם, הל' חמץ ומצה פ"ב ה"א-ה"ב.
4. פסחים ה ע"ב: 'תנו רנן שבעת ימים...תלמוד לומר בכל גבלך'; רש"י, שם ד"ה 'לפי שנאמר ולא יראה לך'.
5. פסחים ו ע"א: 'ת"ר נכרי...לא ימצא'; רש"י שם, ד"ה 'יחד לו בית'; תוס' שם, ד"ה 'יחד לו בית'.
6. פסחים ה ע"ב: 'כי הא דאמר...ואסור'; רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ד ה"ד.
7. פסחים כח ע"א: 'משנה: חמץ של נכרי...לא יראה לך שאור'; רש"י, שם, ד"ה 'משום שנאמר'.
8. פסחים כא ע"א – ע"ב: 'משנה: על שעה...או מטיל לים'; 'ומוכרו לנכרי...קודם לפסח'; רש"י שם ד"ה 'קודם', 'שלשים יום'; מהר"ם חלאווה, שם, ד"ה 'ב"ש' [מובא להלן].
9. תוספתא פסחים ב,ו; ירושלמי פסחים פ"ב ה"ב: 'ישראל ועכו"ם...אחר הפסח' [מובא להלן]; קרבן העדה שם [מובא להלן].
10. תוספתא כפשוטה, הרב שאול ליברמן, פסחא פ"ב, עמ' 495-496 [מובא להלן]; בית יוסף על או"ח סימן תמח [מובא להלן]; חתם סופר, או"ח סימן קג' [מובא להלן]; בית חדש על או"ח סימן תמח באד"ה [מובא להלן].
11. רמב"ם, הל' חמץ ומצה, פ"ד ה"ו-ה"ז.
12. ירושלמי פסחים פ"ב ה"ב: 'הבקיר חמצו...לאחר הפסח' [מובא להלן]; אור זרוע ח"א אות תשמח [מובא להלן].
13. שו"ת חתם סופר חלק או"ח תשובה קיג [מובא להלן].
14. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קמט

<u>מקורות מלאים</u>:

<u>חידושי הר"ן, פסחים, ב ע"א ד"ה 'בודקין'</u>

בודקין את החמץ לאור הנר. פרש"י ז"ל שלא יעבור עליו בבל יראה ובבל ימצא, והקשו בתוס' דהא קיי"ל דמדאוריתא בבטול בעלמא סגי כדאיתא בגמ', וסוף סוף לא סגי בלא בטול כדאמרינן בגמ' הבודק צריך שיבטל, וכיון שכך היכי אתיא בדיקה כדי שלא לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, ויש מי שתירץ דמדאורייתא בחד מינייהו סגי כלומר בבדיקה או בביטול, דבדיקה לחודה נמי מהניא כדאמרינן עלה בגמ' לאור הנר מנא לן ופשיט לה מקרא, הילכך כיון שבדק יפה אע"פ שנשתייר שם חמץ אינו עובר עליו שלא הצריכו חכמים ביטול על שלא מצא אלא בשביל חשש שמא ימצא אותו בתוך הפסח כדאיתא בגמ', הילכך כיון דבדיקת חמץ נמי מדאורייתא

היא שפיר איכא למימר עלה דאתיא כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, ומיהו אכתי קשיא ליה לר"י ז"ל כיון דסוף סוף צריך ביטול ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי למה הצריכו חכמים בדיקה, ותירץ דהיינו טעמא דילמא אתי למיכל מיניה, והכי נמי מוכח בגמ' דאמרינן בעי רבא ככר בשמי קורה וכו' או דילמא זמנין דנפלה ואתי למיכלה, וכי תימא למה חששו לכך בחמץ יותר מבשאר איסורין, איכא למימר דכיון שהחמירה בו תורה יותר לעבור עליו בבל יראה אף הם החמירו עליו שאפילו בטלו יהא חייב לבערו ולבדקו גזירה שמא יאכלנו [...]

<u>מהר"ם חלאווה, פסחים ב ע"א, ד"ה 'וא"ת נזיר'</u>
וא"ת נזיר מאי א"ל. שאני נזיר דשרי לאחריני וכיון דלבני ביתו המותרין מותר לשהות היין לעצמן אם אתה אוסרו לזה נמצאת מצריכו לעמוד בבית מיוחד לעצמו ולי נראה דאפילו לדבריהם אין כאן קושיא על רש"י ז"ל דאיהו לא פסיק למימר דכל שלא בדק עובר אלא דכל שבדק שוב אינו עובר על הנבדק. ומ"מ מסתבר' כפשטה דמלתא דבדיקה דאורייתא דאע"ג דכתיב תשביתו ומתרגמינן תבטלון לאו בטול בפה קאמר אלא שיבטלנו מן הבית והיינו דכתיב מבתיכם ולבטול בפה למה לי מבתיכם [...]

<u>חידושי ר' עקיבא איגר, פסחים ב ע"א, ד"ה 'בר"ן ריש פסחים'</u>
בר"ן כתב דטעמא דבדיקה לפי שביטול תלוי במחשבתן של בני אדם, ואין דעותיהן שוות, ואפשר שיקילו בכך, ולא יוציאו מלבן לגמרי, עיי"ש, ולכאורה קשה, הא כיון דאומר בפיו דמבטלו אף דבלבו אינו כן הוי דברים שבלב, ולא ביטל מחשבתו את דבריו, וצ"ל כיון דבאמת לשון ביטול לא הוי הפקר ממש רק גילוי דעת למה שבלבו, שאינו חושבו ושנחשב לו כעפרא, וכיון דאנו דנין על מה שבלבו, דהיינו בדרך גילוי מילתא מה שבדעתו, ואם בדעתו אינו כן אין על הביטול כלום, ואפשר שזהו שמדקדק הר"ן בלשונו הזהב שביטול זה תלוי במחשבתן והיינו כנ"ל

<u>קהילות יעקב פסחים ס' א' באד"ה</u>
ואפשר לומר בזה דרש"י ז"ל ותוס' לשיטתייהו דלהתוס' לא יעבור בב"י וב"י גם כשיחזור בו מביטולו וירצה לזכות בו, כיון דשיטת התוס' ד"ד ב' ד"ה מדאוריי', דביטול מדין הפקר הוא, והו"ל אינו שלו, ושוב א"א לזכות בו דאין זכי' באיסוה"נ, וגם להרמב"ם ז"ל שכתב דקנה חמץ בפסח לוקה דיש זכי' בחמץ, כבר ביאר הר"ן ז"ל בע"ז לדף מ"ב דהיינו משום שקונה מנכרי או זוכה של הפקר לפי שלפני זכייתו הי' לו תורת ממון כיון דעדיין מותר לאחה"פ ולכן יש בו זכי', דרק בתר זכייתו הוא דנעשה דבר שאין בו תורת ממון ע"ש, אבל הכא שמצא חמץ שלו אע"פ שביטלו מ"מ אסור אחה"פ כמבואר בש"ע סימן תמ"ח והוא מירושלמי דמבואר דגם בהפקירו אסור אחה"פ בהנאה, ועי' בהרא"ש ז"ל פ' כל שעה סי' ד' א"כ אין בו זכי' ולא יעבור בב"י וב"י בשום אופן ושפיר הקשו דמצד לתא דב"י וב"י תסגי בביטול. אבל רש"י ז"ל לשיטתו בד"ד דביטול נפקא מקרא דתשביתו, ומשמע דאינו הפקר דא"כ לא צריך לזה קרא, אלא כמו שהאריך הרמב"ן ז"ל בריש מכילתין, דכל שמבטלו בלבו ואינו רוצה בקיומו מחשב 'מושבת אצלו' ואינו עובר ע"ש היטב, ומבואר ברמב"ן ז"ל בסוף דבריו ז"ל דלפ"ז כשחוזר מביטולו שוב עובר, אע"פ דאין זכי' באיה"נ, משום דגם כשהוא בביטולו אכתי שלו הוא, אלא שנחשב מושבת וכיון שחוזר בו שוב אינו מושבת ע"ש [...]

<u>מהר"ם חלאווה, פסחים כא ע"א, ד"ה 'ב"ש'</u>
ב"ש אומרים לא ימכור אדם חמצו לגוי אלא א"כ יודע בו שיכלה קודם הפסח. פירש"י ז"ל דקסבר מצוה לבערו מן העולם ובפרק קמא דשבת משמע דטעמא מפני החשש שיאמר הרוא' ומכיר שהו' של ישראל שישראל מכרו לו תוך הפסח דמייתי לה התם גבי ב"ש אומרים אין מוכרין לנכרי ולא משאילין לו וכו' והכי משמע טפי דהא בקראי בתים וגבולין כתיבי:

<u>תוספתא פסחים ב,ו</u>
ישראל ונכרי שהיו באין בספינה, וחמץ ביד ישראל – הרי זה מוכרו לנכרי, ונותנו במתנה, וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח, ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה.

<u>ירושלמי פסחים פ"ב ה"ב</u>
ישראל ועכו"ם שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכר לעכו"ם או נותנו לו מתנה וחוזר ולוקחו ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתנו לו מתנה גמורה. אומ' הוא ישראל לעכו"ם עד שאת לוקח במנה בוא וקח לך במאתים עד שאת לוקח לך מעכו"ם בוא וקח לך מישראל שמא אצטריך ואקח ממך אחר הפסח.

קרבן העדה, שם:
ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה – אבל לא מתנה על מנת להחזיר

תוספתא כפשוטה, הרב שאול ליברמן, פסחא פ"ב, עמ' 495-496
וכתב ברוקח הנ"ל: נתן חמיצו לגוי על מנת להחזיר אסור, דתניא בתוספתא וכו', הרי לך שפירש שמתנה גמורה באה להוציא מתנה על מנת להחזיר. ואף מדברי ר' שמואל בר' ברוך הנ"ל ברור שפירש כן את התוספתא. ובר"מ הנ"ל: ובלבד שיתננו לו מתנה גמורה, אומר ישראל לעכו"ם עד שאתה לוקח וכו' (כלומר הסיפא להלן), אבל לא ימכור ולא יתן לו על תנאי, ואם עשה כן הרי זה עובר על בל יראה ובל ימצא. ונראה מדבריו שבחמץ לגוי מתנה על תנאי אינה מתנה גמורה, בכגון דא. ועיין בשו"ת תרומת הדשן סי' ק"כ.
ובפירוש פרחי ציון להגר"י פערלא לכפו"פ פ"ד ע' ע"א, כתב: דברי כולם נפלאים בעיני, דהרי כלשון זה ממש איתא נמי בתוספתא, דקתני התם (סוכה ספ"ב) יו"ט הראשון של חג אין אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו, אא"כ נותנו במתנה גמורה וכו', והרי בלולב מבואר בהדיא בתלמודין דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, ויוצא בה לכתחילה ידי חובתו, ועל אותה ברייתא גופא דתוספתא אמרינן שם (סוכה מ"א ב') הכי וכו', והיכי יתכן לומר דבהך לישנא אתי בתוספתא לאפוקי דלא ליהני מתנה על מנת להחזיר. כשיטת רב בירושלמי סוכה פ"ד ה"ב, כומו שפירש בק"ע שם. וכן בעיטור ה' לולב, הוצ' רמא"י צ"ב סע"א סובר שבגדול אין צורך להתנות באתרוג שהיא מתנה על מנת להחזיר, אלא שסתמו כן, ומוסיף: ובתוספתא גרסי' נטלו ויצא בו ונתנו במתנה גמורה לחבירו וחבירו לחבירו וכו'.
ובפתח הדביר שם אות נ"א כתב: וצע"ק מאי ראיה טפי מהתוספתא ממה שהוא שם בש"ס מ"א ב'. אבל ברור שבעל העיטור הביא את התוספתא, מפני שמוכח מלשונה ('במתנה גמורה') שלא היתה שם מתנה על מנת להחזיר, ובבלי לא נזכר 'במתנה גמורה'. ואעפ"י שאין הלכה כרישא של התוספתא שאין יוצאין באתרוג אלא אם כן נתן במתנה גמורה, אבל מ"מ יש להוכיח ממעשה של ר"ג שאם נתן במתנה גמורה, סתמו על מנת להחזיר הוא, עיי"ש בעיטור. ועיין מ"ש להלן סוכה ספ"ב שו' 70, ד"ה 'נתנו לחבירו'.
נמצאנו למדים שאין שום סתירה מצד הלשון מתוספתא סוכה לתוספתא שלנו, אלא שלפי ההלכה באתרוג יוצא במתנה על מנת להחזיר, אבל בחמץ מסתבר שכ"ע יודו שמתנה על מנת להחזיר לאו שמה מתנה, ומכר על מנת להחזיר לאו שמיה מכר. וכבר הוסברו הדברים ברדב"ז, לשונות הר"מ ס' מ"ג: אם אמר על מנת שתחזירהו לי אחר הפסח, כיון דאם לא החזירו אחר הפסח נתבטלה המתנה למפרע, והוי חמץ דישראל שעבר עליו הפסח, וכיון דמעיקר התנאי היה אפשר שלא יתקיים, כל זה הזמן הוי כפקדון אצל הגוי, ועבר עליו הישראל משום בל יראה ובל ימצא, ומתנה על מנת להחזיר לא חשיבה מתנה לעניין שהיא שלו לגמרי, תדע שאין יכול להקדישו. דקי"ל כל מתנה שאם הקדישה אינה מקודשת אינה מתנה (משנת נדרים ספ"ה). ונהי נמי מ"מ לאו שלו הוא לגמרי וכו' עיי"ש. [...]
אבל בה"ג ד"ו הנ"ל גורס: ובלבד שלא יערים. וכ"ה במעשה רוקח, בשו"ת הרשב"א, במאירי, אצל תלמיד הרמב"ן הנ"ל ובריטב"א, לפי המיוחס להריטב"א רפ"ב (ה' ע"ג מן הספר). ובה"ג ד"ב, עמ' 136 הנ"ל: ובלבד שיתננו לו במתנה גמורה ובלבד שלא יערים. ובשכל טוב, עמ' 105 הנ"ל: ובלבד שלא יערים אלא יתנהו לגוי מכירה גמורה, או מתנה גמורה. וכ"ה בפירוש ר"ש מפלייש באו"ז הנ"ל. ולא נתבררה מהות ההערמה מדברי הבה"ג. ואפשר לפרשה כמו שהבאנו לעיל, או שהכוונה שיעשה כן בלב שלם, ולא יבוא אח"כ בטענות לגוי שלא כיון אלא כדי לברוח מן האיסור. וכן באו"ז ח"א ק"ז ע"ד הנ"ל: מתנה גמורה להעכו"ם, שאם העכו"ם היה רוצה היה מעכבו לעצמו וכו' [...].
וכתב הריטב"א הנ"ל: ובלבד שלא יערים, אבל אם הערים לעשות כן בכל שנים למכור לגוי קודם הפסח קנסינן ליה וכו'. ובמאירי הנ"ל: כתבו קצת גאונים בישראל שמכר לעכו"ם או שנתנו במתנה, שכל שמשכו העכו"ם ואין ישראל רגיל לעשות כן בשאר השנים, אלא שאירע לו עכשיו לעשות כן מותר לישראל ליקח ממנו אחר הפסח. וכן בחי' מהר"מ חלאווה ל' א' (ל"ג רע"א): ורב עמרם כתב (שו"ת גאוני מזרח ומערב סי' ק"י, עיין אוה"ג, עמ' 21) ובלבד שיהא מאורע, שאין הישראל רגיל לעשות כן בשאר שנים, וכע"ז גם אצל תלמיד הרמב"ן הנ"ל. ובכפו"פ פ"ד עמ' כ"ח (ד"ו י' ע"א): וזאת ההערמה שאנו חוששין הוא מילתא דשכיח, כלומר שיקנה אדם תבואתו לגוי, שהרי כמה בני אדם עושין כיוצא בזה בשביל הרוחה, כשהאו קרוב לפסח רואה גוי נאמן אצלו ומפקיד בידו מוריס הבא מן הדגן, שעוברין עליו בפסח, ומערימין להקנותו לו, ומאמינים בו שיחזירנו לו לאחר הפסח. ובפירוש פרחי ציון ע' ע"א הנ"ל כתב: דברי המחבר תמוהים מאוד אצלי מאי ראיה מביא משם לכאן, הרי שם הערמה זו מותרת היא לעשותה אפילו לכתחילה, וכמבואר בתוספתא וכו'.

ומסתבר שבעל כפו"פ פירש את התוספתא כנ"ל, ואסור לעשות כן לכתחילה בכל שנה.
אבל באהל מועד צ"ב ע"ב הנ"ל: אם משך גוי החמץ ואין הישראל רגיל לעשות כן בשאר שנים, חוזר ולוקח ממנו אחר הפסח, והוא שלא הערים. הרי לך שהם שני דברים מיוחדים. ועיין בסביב לאהל שם. ולפי פשוטו לא התיר אפילו במאורע אלא מכירה גמורה. וכ"ה מנהג תימן, עיין בהליכות תימן להר"י קפאח, עמ' 18.

<u>בית יוסף, או"ח, סימן תמח'</u>
רבינו ירוחם (נ"ה ח"ה מו.) כתב על תוספתא זו בשם בה"ג (הל' פסח כט ע"ג) ובלבד שלא יערים ואיני מבין דבריו דהא שרי ליתנו לגוי במתנה ולחזור וללקחו אחר הפסח ואין לך הערמה גדולה מזו ואפילו הכי שריא מאחר שמוציאו מרשותו לגמרי ואפשר דשלא יערים דקאמר היינו לומר שלא ימכור לו ולא יתן לו על תנאי .

<u>חתם סופר, או"ח סימן קג'</u>
כוונתו מבואר, דהערמת מכירה זו היא היתר גמור מן התורה בלי שום פקפוק, שהוא מוכר מכירה גמורה באחד מהקנינים שהגוי קונה, אף על פי ששניהם יודעים שרוצים בחזרת החמץ לאחר הפסח מכל מקום השתא מכור הוא ויכול הלוקח למכרו ולאוכלו, להקדישו ולהאבידו מבלי מוחה, אלא שהוא אוהבו ואינו עושה כן ומשמרו עד לאחר הפסח וחוזר ומוכרו לישראל, היתר גמור הוא בלי פקפוק וכו', ואפילו בפירוש יכול לומר להגוי אם ישאר החמץ בידך עד אחר הפסח ותרצה למכרו אז קרוב לודאי שאקחנו ממך במקח השוה.

<u>שו"ע, או"ח, סימן תמח, סעיף ג'</u>
חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה אפילו הניחו שוגג או אנוס. ואם מכרו או נתנו לאינו יהודי שמחוץ לבית קודם הפסח, אע"פ שהישראל מכרו לאינו יהודי ויודע בו שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתננו לו, מותר ובלבד שיתננו לו מתנה גמורה בלי שום תנאי, או שימכרנו לו מכירה גמורה בדבר מועט; אבל מתנה על מנת להחזיר לא מהני.

<u>ירושלמי פסחים פ"ב ה"ב</u>

הבקיר חמצו בג' עשר לאחר הפסח מהו ר' יוחנן אמר אסור רשב"ל אמר מותר. מתיב ר' יוחנן לרשב"ל אין את מודה לי משש שעות ולמעלן שהוא אסור א"ל תמן איסורו גרם לו הא מה אית לך למימר. א"ר יוסה לר' פינחס נהיר את כד הוינן אמרין אתייא לר' יוחנן כר' יוסה ודרשב"ל כר"מ. אינה כן אלא ר' יוחנן חשש להערמה ורשב"ל לא חשש להערמה. מה נפק מביניהון נפלה עליו מפולת מ"ד הערמה לית כאן הערמה והוא מותר מ"ד זכייה לית כאן זכייה והוא אסור.

<u>בית חדש על או"ח סימן תמח</u>
[...] ובמדינה זו שרוב משא ומתן הוא ביין שרף ואי אפשר להם למכרם לגוי מחוץ לבית בפרט למחזיקים באורנד"א יש להתיר בענין זה שימכור לגוי כל החמץ שבחדר וגם החדר עצמו ימכור לגוי [...] ומיהו צריך למסור לגוי גם המפתח דאם לא כן כיון דדעת ישראל לחזור ולקנות חמץ זה אחר הפסח הוה ליה כמשכיר ביתו וגמרו פיסוק הדמים בי"ג והמפתח ביד השוכר בליל י"ד דעל השוכר לבדוק לפירוש ר"י (תוס' פסחים ד. ד"ה אם) לעיל בסימן תל"ז (סוף ס"א) [...] ותו כיון שהמפתח ביד ישראל ויכול ליכנס לחדר וליטול החמץ משם לא סמכה דעתיה דגוי דמכירה גמורה היא אלא סובר דאינה מכירה אלא להסיר מעליו איסור חמץ ועל כיוצא בזה כתב ה"ר ירוחם בשם בה"ג ובלבד שלא יערים ובתשובת הרשב"א סוף סימן ע' מבואר דהוא לשון התוספתא והיינו שלא יערים שיהא נראה שנשאר שום כח אצל הישראל בחמץ שמכר לגוי אלא מכירה חתוכה ופסוקה ולפי זה כל שכן שלא יניח הישראל חותמו על החדר שלא יכנס בו הגוי הלוקח שאם כן אין כאן מכירה שהרי מעשיו שמניח חותמו על החדר הם מבטלין האמירה שאומר לגוי הריני מוכר לך במכירה גמורה ויש לכופן ולנדותן על כך [...]

<u>אור זרוע ח"א אות תשמח</u>
והכי מוכח בירושלמי פרק כל שעה להתירא דאמר התם (הלכה ב) הפקיר חמצו בי"ג, לאחר הפסח מהו, ר"י אמר אסור רשב"ל אמר מותר. אר"י לרשב"ל אין את מודה לי משש שעות ולמעלה שהוא אסור א"ל תמן איסורו גרם לו הכא מאי אית לך למימר. א"ר יוסי לר' פנחס נהיר את כד (הוה) [הוינן אמרין] אתיא דר' יוחנן כר' יוסי ודרשב"ל כר"מ, אינה כן, אלא רבי יוחנן חשש על הערמה רשב"ל לא חשש על

הערמה פירוש ר' יוחנן חייש על הערמה ויאמר הפקרתי קודם הפסח אע"פ שלא הפקיר ורשב"ל לא חייש על הערמה ושרי לאחר הפסח.

<u>שו"ת חתם סופר חלק או"ח תשובה קיג</u>
שיל"ת, פ"ב כאור בוקר ליום עש"ק י"ד שבט תקצ"ה לפ"ק:
שלום וכ"ט לידידי הרב המאה"ג שלשלת היחוס רפיש מבית אבותיו, ותיק מלא עתיק לס"ת נרתיק, זית רענן יפה פרי תואר קרא שמו כש"ת מו"ה שמעלקא נ"י אבדק"ק עגרעזע יע"א:
אשר נדרתי אשלמה לצאת בכותבת הגסה לסדר דיני מכירת ישראל לנכרי להנצל מאיסור חמץ ומאיסור מלאכת שבת וכדומה. הנה ז"ל המכילתא [שמות י"ב - י"ט] בבתיכם למה נאמר, לפי שנאמר בכל גבולך יכול כמשמעו ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות גוי שאעפ"י שיכול לבערו אבל אינו ברשותו, יצא חמצו של גוי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפלה עליו מפולת אע"פ שהוא ברשותו אבל איננו יכול לבערו, עכ"ל. ופליגי פוסקים בפירוש המכילתא דמתיר חמצו של ישראל בבית נכרי, ורצה רמב"ן בחומש [שם] להתיר מן התורה ישראל שהפקיד חמצו ביד נכרי, והרא"ש [פסחים פ"א סי' ד'] וכל הפוסקים מחולקים ולא התיר המכילתא אלא חמצו של ישראל בבית נכרי שהלוה עליו והרהינוהו אצלו וע"פ תנאים המפורשים בזה, וזולת זה חייב ברשותו אע"פ שאינו ביתו וביתו אע"פ שאינו ברשותו, והכי קיי"ל:
והנה רשותו דמכילתא היינו ביתו ומקומו, וחמצו שכתב מכילתא ר"ל שלו ובאחריותו, אבל בלשון הפוסקים וכן מ"ש אני לעיל בזה ביתו היינו מקומו של הנחת החמץ ורשותו היינו למי ששייך או בקנין או בקבלת אחריות. וע"ד משל, ישראל מכר חמצו לנכרי בקנין סודר ונשאר החמץ בביתו של ישראל בלי אחריות והוא קנוי להגוי הרי זה בביתו של ישראל ולא ברשותו שכבר סילק רשותו ממנו, וההיפוך, ישראל קנה חמצו של גוי בקנין סודר ועודנו בבית הגוי הרי זה ברשותו של ישראל ואינו בביתו אלא אם השאיל לו המוכר הנפקד מקומו למפקיד שהוא הלוקח ומכ"ש יחד לו בית בביתו או אפילו קרן זוית ה"ל גם ביתו של לוקח:
וז"ל תוספתא דמייתי ב"י סי' תמ"ח, ישראל ונכרי בספינה וחמץ ביד ישראל הר"ז מוכר לנכרי או נותנו לו במתנה וחוזר ולוקח ממנו אחר הפסח. וכתב עליו בה"ג ובלבד שלא יערים. וכתב רי"ו ואיני מבין דברי בה"ג, דהא שרי ליתנו לגוי במתנה ונחזור וללקחו אחר הפסח ואין לך הערמה גדולה מזו ואפ"ה שרי מאחר שהוציאו מרשותו לגמרי, ואפשר דשלא יערים דקאמר היינו שלא ליתנו לו על תנאי, עכ"ל. כוונתו מבואר, דהערמת מכירה זו היא היתר גמור מן התורה בלי שום פקפוק שהוא מוכר מכירה גמורה באחד מהקנינים שהגוי קונה, אע"פ ששניהם יודעים שרוצים בחזרת החמץ לאחר הפסח, מ"מ השתא מכור הוא ויכול הלוקח למכרו ולאוכלו להקדישו להאבידו מבלי מוחה, אלא שהוא אוהבו ואינו עושה כן ומשמרו עד לאחר הפסח וחוזר ומכרו לישראל היתר גמור הוא בלי פקפוק, ואחריות החמץ כל ימי הפסח על הגוי, ואפילו בפירוש יכול לומר להגוי אם נשאר החמץ בידך עד אחר הפסח ותרצה למוכרו אז קרוב לודאי שאקחנו ממך במקח השוה. וכתב רמב"ם בפירוש המשנה ר"פ כיצד מערימין [תמורה פ"ה מ"א] כל הערמה של היתר ומרמה של איסור ע"ש, ויש מקומות שאסרו חכמים להערים להפקיע איסור דאורייתא כדי שלא יפרוצו ואם עבר והערים איסור דאורייתא אין כאן אלא איסור דרבנן, ובמעשר שני מצוה להערים משום דכתיב בפדיונו ברכה כמ"ש בירושלמי והוא במתני' דהי' עומד על הגורן [מע"ש פ"ד מ"ה] וכאן בחמץ התירו הערמה להדיא, וע"כ היה קשה לרבינו ירוחם מה ובלבד שלא יערים דקאמר בה"ג הרי הערים והערים והתירו חכמים הואיל ויצא מרשותו של ישראל לגמרי, רוצה לומר מרשותו וכוחו ע"י קנין גמור וקנאו הגוי מן התורה, דהאי רשותו אינו רוצה לומר ביתו כי בספינה הם יושבים, אלא מרשותו וכחו היינו שמכרו, וא"כ מאי ובלבד שלא יערים דקאמר, ותירץ שלא יתנה עמו בהדיא קאמר. והנה אם התנה עמו בהדיא גם בזה יש ב' דרכים, א' שאומר לו ותחזירהו לי אחר הפסח זה עובר על בל יראה ובל ימצא, אך אם אומר על מנת שתחזירהו לי ה"ז מכירה גמורה לחלוטין אלא שצריך לקיים תנאו, ויש ביד ישראל למחול התנאי וה"ז מכור לעולם ואם נמי אינו מוחל התנאי מ"מ מכירה ומתנה גמורה הוא ומקיים תנאו ואזיל, ואע"ג דכל ימי הפסח המכירה תלוי ועומד בקיום התנאי, מ"מ כיון שאין הדבר תלוי ביד ישראל אלא ברצון הגוי אם לקיים תנאו או לא, הרי זה מכירה גמורה מן התורה אלא ערמה זו אסורה מדרבנן משום חומרא דחמץ, כ"כ רדב"ז ומביאו מג"א סימן תמ"ח סק"ה, והוא ברדב"ז ח"א ר"מ ובמג"א בטעות נרשם:
ועפי"ז נהגו בכל תפוצות ישראל למכור החמץ לנכרי המכירו ומחזירו אחר הפסח, אך ימכרו כדינו היינו בנתינת כסף ומשיכה לביתו ממש והאחריות על הלוקח, ושוב אח"כ יכול הישראל לקבל עליו אחריות חמצו של גוי בביתו של גוי ושפיר דמי, אך

תחלה ימכרנה שיהיה מכירה גמורה שהאחריות על הגוי וגם ישום החמץ בדמי שוויו שלא יהא אונאה בבטול מקח, ואם א"א להוציא החמץ מביתו של ישראל הרי משכיר לגוי חדרו על ט' או יו"ד ימים ומוכר החמץ אגב שכירות קרקע בשטר שגוי קנה קרקע בשטרא, ובפפד"מ הדפיס מ"ו הגאון בהפלא"ה זצ"ל נוסח שטר בלה"ק, ואחריו מ"ו מו"ה הגאון נתן אדלער כ"ץ זצ"ל בשינוי והוא נדפס בס' קונטרס הסמ"ע, ואני תקנתי השטר בלשון אשכנז ובדפוס ע"י ר' בער פרענק בסדר הגדה בוויען, וב"ד צדק דפראג תקינו קצת בנוסח אחר ונדפס בהגדה דפראג, וכל אפין שווין המכירה גמורה היא וכל המפקפק ראוי לגערה:

וראיתי שנשתבשו אנשי ק"ק טעלקע וסברו כיון שהחמץ מעורב יותר מכדי אכילת פרס הוא דרבנן וע"כ מותר להערים, ושיבוש הוא בידם, דאי ההערמה במכירה אסורה באיסור דאורייתא לא הועילו כלום, וטעו בדינם, דנהי היכא דליכא בכדי אכילת פרס ליכא כרת, מ"מ כל דליכא ס' איכא איסור דאורייתא או לאו או עשה ותליא בפלוגתת ר"ת והר"י דאורליינש בתוס' פ' ג"ה [חולין צ"ט ע"א], וכיון דאיכא באכילתו איסור דאורייתא עכ"פ שוב איכא בשהיותו לאו דבל יראה דהרי איכא בכלי זה כזית חמץ שלא נתבטל, וכ"כ מג"א רס"י תמ"ב דבמין במינו דבטל לגמרי מן התורה ליכא בשהיותו איסור דאורייתא אבל בשאינו מינו טעם כעיקר דאורייתא ולא בטיל איכא בשהיותו לאו דאורייתא, וסיים שם לעיין בטיו"ד סי' צ"ח לדעת רש"י, פי' דס"ל בהיפוך מין במינו לא בטיל ובשאינו מינו טעם כעיקר לאו דאורייתא אלא דלא קיי"ל כרש"י בזה:

והנה בהיות עדיין הגאון מו"ה ברוך פרענקל זצ"ל אב"ד דק"ק לייפניק בחיים חיותו, אירע מעשה שהלשינו מלשינים אצל שרי המדינה דמעהרין שיהודים מוכרים חמצם בשטרות מבלי שטעמפל חותם הקיר"ה, וכשבא הדבר לפני החסיד קיר"ה אמר הדבר ידוע שאין זה מו"מ של תגר אלא ענין דת רעליגיאהן ע"כ אין זה בחיוב שטעמפל, ועי"ז נולד קצת ספק בלב הגאון זצ"ל הנ"ל דמשמע דמדינא דמלכותא פסול השטר ההוא. ולבבי לא כן ידמה, כי השטר כשר הן בדין ישראל אם בא הגוי להוציא מקחו בדיינים הרי הוא שלו הן בדין או"ה, אלא שאז כשיתבענו בדאו"ה צריך לשלם תחלה השטעמפל, אך הקיר"ה בחסדו וישרנותו אמר שעל כיוצא בזה לא הטיל עול השטעמפל כיון שאין טעם הקונה ומוכר לדרך תגרים אלא להפקיע מאיסור חמץ ועל כזה לא הטיל עול מס השטעמפל:

אמנם מי שיש לו בהמות ורוצה שלא יפסידו בהכחשה כידוע דהפסד בהמה טהורה רב מהכיל אם תעמוד ח' ימים בלי פיטום הראוי לה, הדרך היותר טוב ליתנה לגוי לפטמה ולקצוב לו שכר יפה אם יחזיר לו הבהמה מפוטמת בטוב והוא יפטם במה שירצה בשעורים או אפילו במי י"ש של אורז שקורין רק וכדומה, ואם מפטמה אח"כ בחמץ מה לנו בזה ואין אנו נהנים מחמץ בפסח בזה:

אך גם אם ירצה למוכרה לנכרי כדרך שמוכרים חמץ, לית לן בה, וכן נוהגין עתה בכל המדינות, והגאון בעל ספר תבואות שור בחידושיו לפסחים [כ"א ע"א] כתב בזה דברים מתמיהים כאשר הארכתי במק"א. [עיין לעיל סי' ס"ב]:

וע"ד יהודי שקנה חריות מכירת המלח שאין רשות למכור מלח מבלעדו והוצרך להניח אלף זהובים לאחריות ושלא יוסגר החנות בשום זמן כדי שיהיה מלח מצוי להקונים, הנה תיקון היותר טוב בזה שבכל ערב שבת וי"ט ימכור לגוי המכירו איזה ככרות מלח שיהיה שלו ממש במכירה גמורה, והגוי ימכור את שלו באותו החנות אפילו, אם אי אפשר בחנות אחרת, ומה שיוותר לו אחר שבת אם ישוו במקחם יכול הישראל לחזור וללקחו ממנו ואם לאו יקומו לעצמו עד שבת הבא, וזה הדרך היותר מחוור:

אך אם אי אפשר בזה, יש להתיר ע"י קבלנות כמו מכס [סי' רמ"ד ס"ו], לא מבעיא אם צריך לכתוב דאי לא שרית לי' אתי למיכתב, אלא אפילו אם אינו צריך לכתוב, כמ"ש מג"א וט"ז וכל האחרונים גבי מכס, אך בשארי חניות שאינו אלא מניעת ריוח חלילה וחלילה להתיר וכל השונה בזה לא יחרוך רמי' צידו, וכשם שכל המענג שבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, כן ידוע ההיפוך מי שאינו משמר כהלכתו ואינו חושש לגזירת חכמים ח"ו, ירחם ה' ויתן בלבו לשוב ולשמוע ישמע ה' אליו ויברכהו:

ומכ"ש שחלילה להתיר שדה של ישראל למכור בעש"ק במכירת הערמה הנ"ל מתרי טעמי, חדא שלא התירו הערמה במלאכת שבת במחובר כי אם בבהמה בתלוש וביד הנכרי ובדיעבד והפסד מרובה, ועוד משום מראית עין, ולא התירו חז"ל ספ"ק דע"ז [כ"א ע"ב] להשכיר מרחץ ע"י שום פרסום בעולם או מקבלי קבלנות בתוך התחום ובחש"מ אפי' חוץ לתחום, ובזה"ז שדה לאו לאריסות עביד כלל וכלל כ"א פועלים שכירי יום כידוע שנשתנה הענין, ולפענ"ד אפילו שכירות שדה אסור מכש"כ מכירה של הערמה, ועוד כיון שבהמותיו של ישראל עובדים בשדותיו המפורסם לישראל, איכא איסורא אפילו בבהמה, ולא הותר אלא בהמתו של ישראל שהיא כבר ביד נכרי שאינו בביתו ושדהו של ישראל שיאמר בהמתי

קנוי' לך [כסי' רמ"ו ס"ג] אבל אופן הנ"ל אסור, והמורה שלא כדין הורה ועלינו יערה רוח הבורא:
ואחתום בברכה א"נ:

<u>שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קמט</u>
בחנונים חשודים לאיסור חמץ שמכרו חמצם לנכרי ע"י הרב כנהוג ה' אייר תשי"ז.
מע"כ ידידי הרה"ג מהר"ר נחמן יוסף גאלדשטיין שליט"א.
בדבר החנונים שמוכרים חמצם ע"י הרב כנהוג והוא חשוד לעבור לסחור בחמץ בפסח ונוטל כל מה שצריך למכור בפסח מאלו החמץ שמכר ע"י הרב, פשוט שאין זה בטול על המכירה כי מצד תנאי המכירה להעכו"ם נכתב בשטר המכירה שמה שיטול יהיה כקונה אז מהעכו"ם ויצטרך לנכות מהסך שחייב לו העכו"ם וממילא אין כאן שום בטול על המכירה ומה שלא לקח הוא של העכו"ם.
ובלא זה אין שייך לבטל קנין שכבר נעשה ואינו שוב בעלים על זה אלא הוא או כקונה מחדש או כגוזל, שהוא ודאי עבר על בל יראה כיון שקנה בין למקח בין לגזל אבל רק על מה שלקח בידו וקנה ולא על מה שנשאר.
ואין לומר שאיגלאי מילתא שלא מכר בלב שלם אלא שהערים, דמה"ת נימא כן דאף שחשוד לעבור להנאתו כשאינו יכול בהיתר לא יעבור על מה שיכול לעשות בהיתר. ואף אם נימא שבזה"ז במדינה זו ליכא חזקה זו דבחולין דף ד', הוא רק שלא יחליף שהוא לבקש תחבולות להיתר אבל על מה שעשה בהיתר ממש, ודאי לא נימא שבלבו לא רצה בההיתר, ולכן ברור ופשוט שהמכירה קיימת וטוב עשה כתר"ה שהשתדל שימכרו חמצם. ידידו, משה פיינשטיין.